

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

UOT 821.112.2

PATRİK ZÜSKİNDİN
“ƏTRİYYATÇI. BİR QATİLİN HEKAYƏSİ” ROMANIY.M.QARAŞOVA
Bakı Dövlət Universiteti
yeganaqarashova@bsu.edu.az.

Bəzi insanlar anadangəlmə istedadlı olaraq doğulurlar. Yəni təbiətən hamıda olan hər hansı bir hissə və ya bacarıq həmin insanlarda daha güclü olur. Anadangəlmə istedad və bacarıq bu xüsusiyyətlərin üzə çıxarılmasına və inkişaf etdirilməsinə çəkilən ağır zəhmətlə birləşəndə “dahilər” meydana çıxır. Züskindin qəhrəmanı Grenuy da öz anadangəlmə bacarığından istifadə edərək arzusuna çatmaq üçün uzun illər ağır zəhmət sərf edərək ətriyyatçılığın nəzəri və praktiki sirlərini öyrənir. Dahi Grenuy həm də insan münasibətlərinin sirlərini dərk edir. O, başa düşür ki, qoxular insanların bilinçaltına təsir edir və onlarda müxtəlif hisslər yaradır, amma özləri bunun səbəbini heç bilmirlər. Grenuy bu kəşfi etdikdən sonra müxtəlif qoxuları və sonra isə hissləri yaratmağı öyrənir. Grenuyun kəşfi müdhiş nəticələrə səbəb olur. Grenuy öz unikal istedadını canlı varlıqları öldürərək onların ətrini mənimsəməyə sərf edir. Dahi bir sənətkar kimi Grenuyun unikalığı onun öz faciəsi ilə sonlanır. Grenuy öz ideyasının, onu qəbul etməyən cəmiyyətin ona olan nifrətinin və münasibətinin qurbanıdır.

Açar sözlər: alman romanı, postmodernizm, P.Züskind, bədii ideya, süjet və qəhrəmanlar

Alman əsilli yazıçı Patrik Züskindin ədəbi irs siyahısı bir o qədər də böyük olmamasına baxmayaraq (bir roman, bir pyes, bir povest, bir neçə hekayə, bir neçə ssenari ...) o, müasir dövrün ən məşhur yazıçılarından biridir. Patrik Züskind 26 mart 1949-cu ildə Münhen yaxınlığında yerləşən Ambaxda anadan olmuşdur. Atası Vilhelm Emanuel Züskind Almaniya məşhur yazıçı, tərcüməçi, jurnalist və nəşriyyatçı olmuşdur. Gələcək yazıçının uşaqlığı Holzhausen kəndində keçmişdir. Məktəbi və gimnaziyanı bu kənddə bitirmişdir. Bundan əlavə, Züskind musiqi təhsili də almışdır. O, 1968-ci ildə alternativ hərbi xidməti bitirdikdən sonra Münhen Universitetinin tarix şöbəsinə daxil olur. 1974-cü ildə universiteti bitirmədən birdən-birə Fransanın cənub-şərqində yerləşən və özünün lavanda tarlaları ilə məşhur olan Provans əyalətinə

gedir. Bir il Eks-an-Provans şəhərində yaşayaraq fransız dilini, ədəbiyyatını və mədəniyyətini öyrənir. Züskind bu illərdə özünü maddi cəhətdən təmin etmək üçün müxtəlif işlərdə çalışır (“Simens” kompaniyasının patent şöbəsində işçi, rəqs salonunda pianoçu, stolüstü tennis məşqçisi).

Ədəbi yaradıcılığında ilk qədəmlər. Almaniyağa geri qayıtdıqdan sonra Züskind özünü ədəbiyyat sahəsində sınağa başlayır. Valideynlərinin himayəsi altında Züskind Parisə köçür və yazıçılıqla məşğul olur. O, özünün dediyi kimi, “çap olunmayan hekayələr və heç kimin çəkmədiyi ssenarilər yazır” [3]. Bir qayda olaraq, əsərlərinin personajları tənhalıqdan, ünsiyyət qura bilməməkdən çətinlik çəkən, dünyada öz yerlərini tapmağa çalışan müəyyən bir fiziki qüsura və ya psixoloji səpmalara malik insanlardır. Züskind onların ruhi vəziyyətinin tədqiqinə xüsusi diqqət yetirir.

Müvəffəqiyyət ona yalnız 1980-ci ildə, bir aktyor üçün monoloq şəklində yazılmış «Kontrabas» pyesinin çap edildiyi vaxt gəlir. «Kontrabas» pyesi 1984-cü ildə səhnəyə qoyulur. Dövlət orkestrinin depressiyaya düşmüş kontrabasçısı haqqında olan bu əsər tamaşaçılar tərəfindən maraqla qarşılanır. Əsər 1984-1985-ci illərdə 500 dəfədən çox tamaşaya qoyulur. Gənc yazıçının bu müvəffəqiyyəti naşirlərin onunla maraqlanmasına səbəb olur.

“Ətriyatçı. Bir qatilin hekayəsi” romanının təntənəsi. İsveçrənin Sürixdəki “Diogen” nəşriyyatının rəhbəri pyesi oxuyub bəyənir və 1985-ci ildə Münhenə gələrək Züskind ilə görüşür. Naşir yazıçıdan başqa bir şey yazıb-yazmadığını soruşduqda o, cavab verir ki, “oxumağa belə dəyməyəcək bir romanı var” [4]. Naşir “Ətriyatçı. Bir qatilin hekayəsi” romanını oxuyub çox bəyənsə də əvvəlcə ehtiyatla tərpənərək romanı 10 min tirajla nəşr etməyə qərar verir. Kitab böyük sürətlə satılır. “Diogen” nəşriyyatı iki ay sonra daha 150 min nüsxə kitab çap edərək satışa qoyur və kitab hər il təkrar nəşr olunmağa başlayır.

Əslində, roman ilk dəfə 1984-cü ildə Almaniyanın ən məşhur qəzetlərindən biri olan “Frankfurter Allgemeine”da seriya şəklində nəşr olunmuşdur. Həftəlik “Şpigel” qəzetində kitab tam on il ərzində bestseller siyahısında yer tutmuşdur [5].

Deyirlər ki, bir dəfə ədəbiyyat dərində ondan narazı olan müəlliməsinin «tənələrinə» cavab olaraq Züskind gələcəkdə adını əbədiləşdirəcək bir kitab yazacağını söyləyib. Yazıçının tərcümeyi-halından görüldüyü kimi, proqnoz gerçəkləşib [2].

“Ətriyatçı. Bir qatilin hekayəsi» romanı 1985-ci ildə nəşr olunduqdan sonra Patrik Züskind dünya şöhrəti qazanır. Kitab üzərində işləyərkən müəllif hadisələrin cərəyan etdiyi yerləri (Fransa) ziyarət edərək ətir istehsalı və bu ixtisas üzrə çoxlu ədəbiyyat ilə tanış olmuşdur. Kitabın qəhrəmanı, qoxuların ən incə nüanslarını belə duymağı bacaran və onları yadda saxlayan Jan Batist Grenuy unikal ətirilər hazırlamağı öyrənir. Lakin o, hazırlamaq istədiyi möhtəşəm ətirin tərkibi üçün lazım olan maddələr əldə etmək üçün xüsusi qoxuya

malik olan qızları öldürməli idi. Beləliklə, yaratmaq istədiyi şedevr onun qatilə çevrilməsinə səbəb olur. Tənqidçilər hesab edirlər ki, bu roman bədii təsir gücü baxımından müəllifin bütün digər əsərlərindən üstündür. Orijinalı alman dilində yazılan roman bestseller oldu və bu statusu 10 il ərzində qorudu.

Kitab 49 dilə tərcümə edilmişdir. 20 milyon nüsxə tirajla çap olunaraq satılmışdır [6]. “Ətriyatçı” yazıçıya 20 milyon avroya yaxın gəlir gətirmişdir [7].

1985-ci ildə Züskind ən müvəffəqiyyətli əsəri olan “Ətriyatçı” romanına münasibətdə etiraf edərək demişdir ki, “Belə bir roman yazmaq qorxuncdur. Bir daha bunu edəcəyimi düşünmürəm» [3].

“Ətriyatçı” romanının ekranlaşdırılması. “Ətriyatçı” hal-hazırda alman dilində yazılmış ən çox satılan əsərdir. Bir çox rejissor bestseller siyahısında adı olan bu kitabı ekranlaşdırmaq üçün Züskində müraciət etsə də o, uzun müddət bu hüquqları heç kimə satmamışdır. Yazıçı belə hesab edirdi ki, onun kitabında olan ideyanı tamaşaçılara ancaq məşhur Stenli Kubrik düzgün çatdırıb bilər. Stenli Kubrik isə “Ətriyatçı”-nı ekranlaşdırılması mümkün olmayan bir kitab hesab edirdi [8]. 1999-cu ildə Kubrik vəfat etdi. Bu hadisədən sonra Züskind agenti vasitəsilə elan etdi ki, indi filmi kimin çəkəcəyinin onun üçün əhəmiyyəti yoxdur. Nəticədə kitabı ekranlaşdırmaq hüququnu alman rejissoru Tom Tikver 10 milyon avroya aldı. Film 2006-cı ildə bütün dünyada müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirildi. “Ətriyatçı” büdcəsinə görə alman kinosu tarixində ən bahalı (50 milyon avro) film oldu. 135 milyon dollar gəlir gətirən bu film romanın daha da məşhurlaşmasına səbəb oldu.

Patrik Züskind çox təvazökar və qapalı bir insandır. Hələ sağlığında “klassik” hesab olunmasına baxmayaraq “ulduz xəstəliyinə” tutulmayıb. Jurnalistlərlə görüşdən çəkinərək qapalı bir həyat keçirir. “Ətriyatçı” nəşr edildikdən sonra verdiyi üç-dörd müsahibəsi məlumdur, buna görə media onu “alman ədəbiyyatının... xəyaləti”, “Sirlili cənab Z.» və “pərdə arxasında olan dahi” adlandırmışdır. Patrik Züskind növbə ilə Almaniya və Fransada yaşayır. Yazıçı bütün ədəbi mükafatlarını, o cümlədən 1986-cı ildə Fransada ona verilən “Ən yaxşı debütə görə” mükafatını da qəbul etməmişdir. Alman mətbuatında yer alan xəbərlərə görə, həyat yoldaşı nəşriyyatlardan birinin işçisidir və ailənin bir oğlu var.

“Ətriyatçı”nın süjet xüsusiyyətləri. “Oxumağa belə dəyməyən bir roman...”. “Ətriyatçı” romanında XVIII əsrdə Fransanın Paris şəhərində, “bütün krallığın ən iyrenc qoxulu bir yerində” [1, 9], 800 illik qəbiristanlığın yerində salınmış balıq bazarında anadan olan “dahi canavar” - Jan Batist Grenuyun həyatından bəhs olunur. Grenuyun anası onu balıq dükanının piştaxtası altında dünyaya gətirir. Grenuyu da ananın ondan əvvəl doğub zibilliyə atdığı dörd uşağın taleyi gözləyirdi. Zibilliyə atılmış uşağın qəfildən ağlaması onu xilas edir, ana isə uşaq öldürməkdə günahlandırılaraq edam olunur. Qrenuy normal insanlarda olan bəzi fizioloji xüsusiyyətlərdən məhrum doğulmuşdu –

onun bədəni qoxusuz idi. Ona süd verən dayələrin hamısı ondan qorxur, bu qoxusuz, acgöz körpəni iblisdən törəmə hesab etdiklərinə görə onu əmizdirməkdən imtina edirdilər.

Grenuyun aurası o qədər mənfi idi ki, atılmış uşaqlar üçün pansionda onunla birlikdə yaşayan digər uşaqlar da onu sevmir və ondan qorxurdular. Hamı tərəfindən sevilməyən Grenuy da heç kəsi sevmirdi. Çünki o, insanlara xas olan sevmək kimi ən gözəl bir hissə malik deyildi. Əvəzində Qrenuy normal insanların duya bilmədiyi ən incə qoxuları, hətta böyük məsafələrdən duya bilmək kimi bənzərsiz bir istedadla sahib idi. Grenuy dil açanda “Qoxusu olan cisimləri ifadə etməyən sözləri, yəni mücərrəd anlayışları (ilk növbədə əxlaqi və mənəvi cəhətdən) dərk etməkdə çox böyük çətinlik çəkirdi. O, haqq, vicdan, Allah, sevinc, məsuliyyət, təvazökarlıq, minnətdarlıq və s. sözləri yadda saxlaya bilmir və onları qarışdırırdı. Hətta böyüdükdən sonra da bu anlayışlardan həvəssiz və çox vaxt səhv olaraq istifadə edirdi – bu sözlərin nəyi ifadə etməli olduğu onun üçün dumanlı olaraq qaldı” [1, 36].

Bundan başqa, Grenuy çox möhkəm orqanizmə malik idi: aclıq, susuzluq, soyuq, ağır xəstəliklər ona qətiyyətlə təsir etmirdi, müəllif Grenuyu illərlə büzüşərək hərəkətsiz halda pusquda durub haçansa yanından keçəcək bir ov gözləyən qanıçən gənəyə bənzədir. “Gənə” xislətli Grenuy işlədiyi gön aşılama sexindəki çoxlarının həyatına son vermiş ağır iş şəraitinə dözür. Onun həyatda qalmasının əsas səbəblərindən biri cəmiyyətə qarşı içində olan sonsuz nifrət idi. Onun yeganə sevdiyi məşğuliyyət yeni qoxuları tapmaq və yaddaşına yazmaq idi. Grenuy bir axşam küçələrdə gəzərək öz “kolleksiyası” üçün yeni qoxular axtaran zaman onun burnuna tanış olmayan gözəl bir qoxu gəlir.

Grenuy qoxunun izinə düşərək onun sahibi olan qırmızı saçlı, 14 yaşında olan gözəl qızı tapır və ondan gələn gözəl rayihəni rahat qoxlamaq üçün onu boğur. O, qızı öldürdüyünə görə qətiyyətlə vicdan əzabı çəkmir, əksinə, bu qoxunu özü üçün kəşf etdiyindən qürur duyur. Grenuy təsadüfən Baldini adlı bir ətriyyatçı ilə rastlaşır və onun yanında işləməyə başlayır, ətriyyatçılıq sənətinin incəliklərini öyrənir. Bəstəkarlar 7 notdan ibarət musiqi əsəri bəstələdiyi kimi Qrenuy da rayihələri birləşdirir və yeni ətirilər yaradır. Qoxuları saxlamaq üçün üsulları öyrənmək məqsədilə Fransanın cənubuna yola düşür.

Yolda nifrət etdiyi, ikrah hissi duyduğu insanlardan və onların “iyrənc” qoxularından uzaq olmaq üçün tənha bir mağara taparaq yeddi il orada qalır. O, burada tənhalıqdan ləzzət alaraq xəyalında qurdugu, yaradıcısı və hökmdarı olduğu rayihələr dünyasında yaşayır. Grenuy yuxusunda iyrənc qoxulu duman şəklində olan öz qoxusunda boğuldugunu görür. Elə həmin gün o, bədəninin qoxusuz olduğunu anlayır. İnsanların məhz bu səbəbdən ondan qaçdığını dərk edir və özü üçün insan qoxusu hazırlamağı qərara alır.

Yenidən insanların arasına qayıdan Grenuy Monpelye şəhərində qoca, sadələvh bir markizin yanında qalır. Xəlvətdə özü üçün adi insan qoxusunu xatırladan bir neçə ətir düzəldir və sınaqdan keçirir. Bu dahi ətriyyatçı kəşf edir

ki, vücüd qoxusunu dəyişməklə insanların da özünə qarşı münasibətini dəyişə bilər. Grenuy bu kəşfindən böyük məmnuniyyət alır. Artıq o, nəyə qadird olduğunu və bundan da böyük nailiyyətlər əldə edəcəyini anlamışdı.

Grenuy elə bir fəvqəladə ətir, rayihə buketi, mələk ətri hazırlamağı arzulayır ki, onun vasitəsilə hamını onu sevməyə məcbur etsin. Bu arzusunu həyata keçirmək və təbii qoxuların saxlanması sirlərini öyrənmək üçün Grenuy Fransanın ətriyyat mərkəzi sayılan Qras şəhərinə gəlir. “İnsan qoxusu öz-özlüyündə onun üçün maraqlı deyildi. O, insan qoxusunu əvəzedici maddələrlə kifayət qədər yaxşı təqlid edə bilirdi. Onun şiddətlə arzuladığı şey çox nadir insanlara məxsus olan, sevgini təlqin edən qoxu idi. Məhz həmin insanlar onun qurbanı oldular” [1, 257].

Grenuy şəhərdə gəzən zaman Parisdə boğduğu qızın qoxusuna bənəzəyən, amma ondan daha möhtəşəm olan bir qoxu duyur. Bu bağda oynayan gənc Laura Rişinin qoxusu idi və Grenuy yaratmaq istədiyi “məhəbbət ətirinin” zirvəsini təşkil edəcək qoxu tapdığını başa düşür. O, şəhərdəki ətriyyatçının yanında işə düzəlir və qorxunc planını yavaş-yavaş həyata keçirməyə başlayır. O, bu rayihəni, qoxunu əldə etmək üçün 14-16 yaşlarında olan 25 gözəl, gənc bakirə qızı öldürür. Müəllifin Grenuyun “məhəbbət ətiri”ni yaratmaq üçün nəyə görə məhz gənc və gözəl bakirə qızları “qurbanlıq” seçməsinin səbəbini, eləcə də Grenuyun 15 yaşında ikən öldürdüyü, amma qoxusunu saxlaya bilmədiyi parisli qız ilə ömrünün sonunda öldürdüyü qızın arasında bənəzərlik, yəni hər ikisinin məhz od kimi qırmızı saçlı olmasının səbəbini Avropa mifologiyasında axtarmaq lazımdır. Qırmızı saçlarla əlaqədar dünyanın müxtəlif xalqları arasında bir çox ümumi stereotiplər mövcuddur.

Kelt mifologiyasında cadugər qadınlar ən çox qırmızı saçlı təsvir olunurdu, buna görə Avropa mədəniyyətində qırmızı saçlı qadınlar uzun müddət cadugərlərlə assosiasiya olunurdular. Qadınlarda parlaq qırmızı saç rəngi hələ də onların ekstravaqant xarakterli olması və ya sirli, mistik bir şeylə əlaqələndirilir. Bundan əlavə, qırmızı saçlıların “ruhsuz” olduğuna inanılırdı [9]. Avropa mifologiyasına nəzər salsaq görərik ki, bir çox nağıllarda cadugərlərin hazırladıkları “ölməzlik eliksiri”nin tərkib hissələrindən biri də çox gənc, bakirə qızların qanıdır.

Qrenuy iki il qoxuları toplamaq üzrə təcrübələr apararaq qadının dəri və saçının qoxusunu iysiz yağla işlənmiş parçaya hopdurma yolu ilə toplamağı öyrənir. Qrenuy qızları bir-bir öldürərək onların qoxusunu bir kolleksiyaçı kimi səbirlə toplayır. Kolleksiyanın zirvəsi olacaq son qoxunu – gözəl Luranın qoxusunu - ələ keçirmək üçün Qrenuy 2 il səbirlə gözləyir.

Grenuyun bir-birinin ardınca törətdiyi qətlər bütün Fransanı təlatümə gətirir. Mülki vətəndaşlar və polis qatilin axtarışı ilə məşğul olur, lakin onu tapa bilmirlər. Bunun ən böyük səbəblərindən biri də Grenuyun qoxusuz olması idi. İnsanlar nə qədər qapı-pəncərələrini möhkəm bağlasalar da, həyətbacada it saxlasalar da Qrenuy gecənin qaranlığında kölgə kimi hərəkət edərək

öz qorxunc işini görürdü. Nəhayət, Grenuy gözəllər gözəli olan Laura Rişini də öldürür və onun qoxusunu da “məhəbbət ətiri”nə qatmaqla öz işini tamamlayır. Bu hadisədən az sonra polis qatilin izinə düşür və Grenuy həbs olunur. Məhkəmə onu ölüm cəzasına məhkum edir.

Grenuy düzəltdiyi ətirin bir damlasını üstünə tökərək edam kürsüsünə çıxır. Ətirin təsiri altında bir qədər əvvəl ona ölüm arzulayan on min nəfərlik insanda Grenuya qarşı qəfildən coşqun bir sevgi yaranır. İnsanlar onu yer üzünə enmiş bir mələk hesab edərək onun qatil olduğuna inanmaqdan imtina edirlər. Yaratdığı möcüzəli ətirin bir damcısının gücü ilə on min insanı özünə tabe edən Grenuy ona tapınan kütləni onun həm qələbəsinə, həm də nifrətini əks etdirən kinayəli bir təbəssümlə seyr edərək öz-özü ilə fəxr edir: ”O, Jan Batist Grenuy, dünyanın ən iyrənc yerində - zibilliyin, çürüntülərin içində qoxusuz doğulmuş, sevgisiz böyümüş, heç bir mənəvi dəstək olmadan, inadkarlığı və nifrəti sayəsində yaşamını itirməmiş, balaca, qozbel, topal, çirkin, rədd edilmiş, fiziki və mənəvi şikəst - dünyanın bəyəndiyi bir şeyi yaratmağı bacardı! Onu sevirlər! Ona ehtiram göstərirlər! Ona tapınırlar! O bir Prometey qəhrəmanlığı göstərmişdir. Heç bir səbəb olmadan doğuşdan bütün insanlara verilən, amma dünyada yeganə olaraq ona verilməyən “ilahi qılgıncımı” o özünün sonsuz əzmkarlığı ilə əldə etmişdir. Bundan əlavə! O, əslində bunu öz “mən”inə özü həkk etmişdir. O, Prometeydən daha böyükdür. O, özü üçün bu vaxta qədər heç kimdə olmamış parlaq və heyranedicu bir aura yaratdı. Buna görə o, heç kimə - nə ataya, nə anaya, nə də mərhəmətli Allaha borclu deyil, yalnız özünə borcludur. O, həqiqətən öz-özünün tanrısı idi” [1, 325].

Grenuy istəyinə çatsa da bir neçə anlıq eyforiyadan sonra gördüyü işdən məmnun olmur. Ona elə gəlir ki, mağarada gördüyü müdhiş yuxusu çin olub və o, qaranlıq qəlbinin dibsiz bataqlığından qalxan dəhşətli dərəcədə iyrənc qoxu dumanından, yəni öz qoxusundan boğulur. Artıq yaşamaq istəmir. Parisə qayıdan Grenuy doğulduğu yerə - “bütün krallığın ən iyrənc qoxulu bir yerinə” gəlir və qiymətli ətirin hamısını üstünə tökür. Dilənçilər, oğrular, qatillər və cinayətkarlardan ibarət insan kütləsində ona qarşı güclü heyranlıq, sevgi yaranır və insanlar bu sevginin təsiri altında onu parçayıb yeyirlər.

Özünü hamıya sevdirmək və hamının üzərində hakimiyyətə malik olmaq üçün “məhəbbət ətir”i hazırlayan və onu hazırlamaq naminə 25 gənc bakirə qızı vəhşicəsinə öldürən Jan Batist Grenuyun - öz qoxusuna malik olmayan, bənzərsiz bir qoxubilmə hissi olan bir fransalı qatilin hekayəsi o qədər fantastik görünür ki, heç kim onun uydurma olmasına şübhə etmir. Bununla belə, ətriyyatçının obrazı heç də yazıçı Patrik Züskindin xəstə təxəyyülünün məhsulu deyil. Təəccüblənə bilərsiniz, amma əfsanəvi manyakın İspaniyada belə vəhşiliklər etmiş real prototipi var idi: “Ətriyyatçı. Bir qatilin hekayəsi” romanı İspaniyanın ilk dəfə seriya şəklinə qətlər törədən Manuel Blanco Romasantanın real həyat hekayəsinə əsaslanır. XIX əsrdə yaşamış bu şəxs klinik likantropiyanın təsiri altında (adam özünün qurd olduğunu düşünürdü) 13 nəfəri

öldürmüşdü. Qatil qurbanlarının piyindən sabun hazırlayaraq satırmış [6].

Anti-Prometeyin faciəsi. Öz qoxusunun olmaması Grenuyun cəmiyyətə daxil olması üçün keçilməz bir maneə yaradır – cəmiyyət onu qəbul etmir. Grenuy lap uşaq yaşlarında artıq anladı ki, onu qəbul etmək istəməyən bu cəmiyyətdə ölməyib yaşamaq üçün işləməlidir. O, ən ağır işlərdə çalışdı və həyatda qaldı. Təbiətin hamıya verdiyi özəl vücut qoxusundan, cəmiyyətin sevgisindən məhrum olan Grenuy onun üçün əlçatmaz olan bu şeylərin naminə hər şeyə hazır idi. Z.Freyd deyir: “İnsan təbiətinə əldə edə bilmədiyini hər şeydən üstün tutmaq və arzulamaq xasdır” [10]. Heç kəs tərəfindən sevilməyən Grenuy - hətta onu dünyaya gətirən anası belə doğduğu dəqiqədə onu ölümə tərk etmişdi - bütün həyatını, bənzəri olmayan iyibilmə qabiliyyətini və ətriyyəçiliğini onu qəbul etməyən cəmiyyətə özünü sevdirmək üçün və bununla da hamını özünə tabe etmək üçün möhtəşəm bir ətirin yaradılmasına həsr edir.

Mağarada vücutunun qoxusuz olduğunu öyrənən Qrenuy sarsılır. Hər bir insanın qoxusu barmaq izləri kimi onun şəxsiyyətinin özəl, təbii bir kodudur, insanın təbii “pasportudur“. Öz qoxusu, təbii kodu, kimliyi olmayan Grenuy öz unikal bacarığı və insanlara olan nifrətindən qaynaqlanan inadkarlığı, əzmkarlığı sayəsində özü üçün saxta qoxu yarada bilir. Gördüyü işdən çox məmnun olur, gələcək üçün planlar qurur: “Bəli, o, onları onu sevməyə məcbur edəcək. Onlar onun ətrinin təsir dairəsinə düşdükdən sonra onu nəinki özlərinə bərabər olan biri kimi qəbul etməyə, həm də onu dəlicəsinə, fədakarcasına sevməyə məcbur olacaqlar, o, onları aldıkları ləzzətdən titrəməyə, qışqırmağa, xoşbəxtlikdən hönkürməyə məcbur edəcək, onlar onun - Grenuyun - qoxusunu alan kimi Tanrının soyuq buxurunun qoxusu qarşısında etdikləri kimi diz çökəcəklər.

O, öz xəyallarında təsvir etdiyi kimi yenə də qüdrətli bir qoxu tanrısı olmaq istəyirdi, amma indi - gerçək dünyada və real insanlar üzərində. O, bunu bacarmaq iqtidarında olduğunu bilirdi. Belə ki, insanlar gözlərini yumaraq əzəməti, dəhşəti, gözəlliyi görməyə və qulaqlarını tıxayaraq insanları və ya sözləri eşitməyə bilirlər. Ancaq qoxudan qaça bilməzlər. Çünki qoxu nəfəsə qardaşdır. Nəfəs qoxu ilə insanlara daxil olur və onlar yaşamaq istəsələr özlərini ondan qoruya bilməyəcəklər. Qoxu isə dərinliklərə, birbaşa insanın qəlbinə nüfuz edərək orada rəğbət və nifrət, ikrah və cazibə, sevgi və nifrət haqqında qəti bir qərar verir. Qoxuya sahib olan insanların qəlbinə də sahibdir” [1, 212].

Qras meydanında bir damla ətirin qoxusu gücünə on min adamı özünə tabe edən Qrenuy öz təntənəsinə ani olaraq heyran olur, özünü Prometey ilə müqayisə edir və hətta özünü ondan da böyük bilir. Amma unudur ki, Prometey insanları yalanla, saxta aura ilə aldatmayıb, onlara nifrət etməyib, əksinə, onları sevib, öz həyatını riskə ataraq insanlara od verib və onların həyatını xilas edib.

O, başa düşür ki, insanlar üzərində böyük gücə sahib olsa da, insanları aldadaraq özünü onlara sevdirə bilsə də, hətta hazırladığı sehirlə eliksirin gücünə

belə onlara olan nifrətini boğub özünü onları sevməyə məcbur edə bilmir. İnsanlara bəslədiyi bu nifrət və ikrah hissi onun qələbə sevincini zəhərləyir. O, illər boyu qarşısına qoyduğu və uğrunda 26 qızın həyatına son qoyduğu məqsədinə nail olduqdan sonra başa düşür ki, artıq onun yaşaması üçün stimol olacaq bir arzusu, məqsədi yoxdur. Grenuy ilk anlarda qalib kimi görünsə də, əslində o, məğlubdur. Çünki, onun düzəltdiyi ətir onun özünə təsir edə bilməmişdi – birtərəfli təsir göstərmişdi, yəni onu insanlara sevdirə bilməmişdi, amma insanları ona sevdirə bilməmişdi. O, bu anda “birdən anladı ki, heç vaxt sevgidən məmnunluq tapmayacaq” [1, 326].

Grenuy bu zəfər anında insanlara qarşı olan nifrətini, onlardan necə iyrəndiyini onların üzünə hayqırmaq və eyni nifrəti də onlardan görmək istədi, lakin bu mümkün deyildi, o özünün qurduğu tələyə düşmüşdü – axı o özünün mahiyyətini illər boyu zəhmət çəkib yaratdığı ən dahiyənə ətir ilə maskalamışdı, insanlar onun yaratdığı saxta auradan onu bir mələk kimi görürdülər, ona nifrət edə bilməzdilər. Sarsılmış Grenuy artıq yaşamaq istəmir: “bir halda ki, o, özü qoxuya bilmir və buna görə də heç vaxt kim olduğunu bilməyəcək; onda ona heç nə lazım deyil - nə bütün dünya, nə özü, nə də öz ətiri” [1, 340]

Onun Parisə qayıdaraq həmin “iyrənc qoxulu bir yerdə” ətirin hamısını üstünə tökməsi bir intihardır.

Bəs, görəsən Grenuy nəyə görə həmin möhtəşəm ətirin gücünə belə insanları sevə bilmədi, minlərlə insanın ona olan nifrətini bir anda coşqun sevgiyə döndərən ətir ona təsir etmədi? Əslində onun ən böyük qüsuru onun vücudunun qoxusuz olması deyil: sevgi, şəfqət, vicdan, mərhəmət kimi hisslərə malik olmamasıdır. Parisdə qoxusuna məst olduğu qızı boğduğu zaman o, sanki bir insanın həyatına son qoymamışdı, sadəcə olaraq qoxusunu bəyəndiyi bir çiçəyi qoxlamaq üçün dərmişdi. Gözəllik hissi də onda yox dərəcəsinə idi, öldürdüyü qızların heç birinin fiziki gözəlliyi onu maraqlandırmırdı - onu cəlb edən, ancaq onların qoxusunun nadir gözəlliyi idi, o, ancaq gələcəkdə onun qoxusu olacaq bu qoxunu sevirdi. O, ancaq özünü sevən bir eqoist idi. Grenuyun yapısında, genlərində insanı insan edən sevgi, şəfqət, vicdan, mərhəmət kimi hisslər yox idi. Z.Freyd deyib: “İnsan ruhunun sirri onun uşaqlıqda başına gələn psixi dramalarda gizlənin” [10].

Onun anası zinadan əmələ gəlmiş dörd uşağını doğular-doğulmaz balıq bazarının zibilliyinə ataraq ölümə məhkum etmişdi. Analıq instinktinə malik olmayan bu qatil ananın doğduğu uşaqlar onun genlərinin yarısına malik olduğu üçün onun beşinci uşağı olan Grenuyun da belə qatil olması təbiidir. Müəyyən olunmuşdur ki, manyak və qəddar qatillərin əksəriyyəti uşaqlıqda ana-ata sevgisi görməmiş insanlardır. “Grenuy” fransızca “qurbağa” deməkdir. Elə Qrenuy da qəddar, çevik, bir insan üçün təsviredilməz bir qoxubilmə qabiliyyətinə malik, insan şəklinə olan iyrənc bir məxluqa bənzəyir: qurbağa kimi “soyuqqanlıdır”, amma canlı vücudların istiliyini hiss edir. Qrenuy öz qurbanlarını insan kimi nifrət və ya paxıllıqdan deyil, vəhşi heyvanlar kimi öz

həyatını təmin etmək üçün öldürür. Təbiət hər bir insanın haqqı olan bəzi xüsusiyyətlərdən onu məhrum etsə də, bir xüsusiyyəti- qoxubilməni artıqlaması ilə ona vermişdi. Grenuy bu təbii “vergini”nin üzərində çalışdı və dahi bir rəssam oldu – rayihə rəssamı.

Nəticə. İnsanların şüuruna hakim olmaq, onların istəklərini, hərəkətlərini idarə etmək mövzusu ədəbiyyatda yeni deyil. Məsələn: qədim yunan mifologiyasına aid olan “Arqonavtlar əfsanəsi”ndə sirenalər adlanan qadın başlı mifik quşlar ecazkar səslə gözəl mahnılar oxuyaraq dənizçiləri sahilə cəzb edir və sonra onları parçalayıb yeyirdilər. Görkəmli sovet fantast yazıçısı A. Bel-yayev də 1926-cı ildə yazdığı “Dünyanın hökmdarı” romanını bu mövzuya həsr etmişdir. Romanın qəhrəmanı çox istedadlı, amma kasıb olan gənc alman alimi Ştirner canlıların beyin fəaliyyətini və fikrin məsafədən radiodalğaların köməyi ilə ötürülməsini və təlqin edilməsini öyrənir və heyrətamiz nəticələr əldə edir, o, düzəltdiyi cihazın köməyi ilə böyük bir insan kütləsinin şüuruna istədiyi əmrləri verə bilir (məsələn, onun əmri ilə şəhər əhalisinin yarısı “Mənim əziz Avqustinim ” nəğməsinə oxuyur).

Dünyanın hökmdarı olmaq fikrinə düşən Ştirner cihazını daha da mükəmməlləşdirərək tezliklə ölkənin maliyyə və iqtisadi diktatoruna çevrilir. Ştirner həm də onu sevməyən qızı bu üsulla özünə aşiq edir. Ştirner də, Grenuy kimi insanı fəzilətlərdən uzaqdır: “Şərti refleks! ... düşünün ki, borc, sədaqət, vəzifə, dürüstlük və hətta məşhur Kantın “qəti imperativ” kimi ən “müqəddəs” insani duyğular, köpək tüpürcəyinin ifrazı ilə eyni qaydada şərtləndirilmiş reflekslərdir! Belə reflekslərin yaradılması prosesi daha mürəkkəbdir, amma mahiyyəti eynidir. Etiraf edirəm ki, bütün bu ali fəzilətlərin elmi şəkildə bu cür izahı məndə onlara qarşı xüsusi hörmət oyatmır ...” [11, 2].

Bəzən belə bir sual yaranır: Grenuy cəmiyyət tərəfindən sevgi və qayğı görsəydi qatil olmaya bilərdimi? Bu suala cavab vermək üçün klassikaya – V.Hüqonun “Səfillər” romanına müraciət edək. Romandakı hadisələrin böyük hissəsi elə Grenuyun yaşadığı ərazidə - Fransanın cənubunda - XIX əsrin əvvəllərində baş vermişdir, hətta Jan Valjan həbsdən azad edildikdən sonra bir müddət Qras şəhərində də qalmışdı. Əsərin qəhrəmanı Jan Valjan uşaq ikən ata-anasını itirdiyinə görə böyük bacısının himayəsində böyüyür. Elə uşaqılıqdan işləyərək yeddi uşağı olan bacısına kömək edir. Bir qış həm Jan Valjan, həm də dul qalmış bacısı işsiz qaldıqlarına görə yeddi uşaq çörəksiz qalır. Jan Valjan çörək dükanının şüşəsini sındıraraq uşaqlar üçün bir çörək oğurlayır. Buna görə həbs olunur və o, beş il katorqa cəzasına məhkum olunur. Bir neçə dəfə qaçmağa cəhd etdiyinə görə cəzası artırılır və o, ömrünün ən gözəl çağlarını 19 il katorqada keçirir. “Jan Valjan katorqa həbsxanasına titrəyə-titrəyə və ağlaya-ağlaya girmişdi, oradan isə qəlbi daşa dönmüş halda çıxdı...”. [12, 86].

Jan Valjan təsadüfən bir katolik keşişi ilə rastlaşır və bu görüş onun bütün həyatını dəyişdirir. Yepiskop onun keçmiş məhkum olduğunu bilsə də onu

hörmətə layiq bir insan kimi qəbul edir. Üstəlik onun gümüş qablarını oğurlayan Valjanı bağışlayır və onu polisə təhvil vermir, hətta əlavə olaraq qalan gümüş şamdanlarını da ona bağışlayır. Özünə qarşı ömründə ilk dəfə belə mərhəmət görən Jan Valjan sarsılır. Onun təbiətində olan, sürdüyü ağır həyatı, ona qarşı olan ədalətsiz və qəddar münasibət sahəsində qəlbinin bir küncündə tozlanıb qalan insani keyfiyyətlər yenidən üzə çıxır. Onun həyatı dəyişir, çətinə düşən insanlara kömək edən humanist bir insana çevrilir. Grenuya da mağaradan çıxıb cəmiyyətə qayıtdığı gün Monpelye şəhərindən olan mərhəmətli qoca markiz de la Tayad-Espinas tərəfindən yardım edilmişdi.

Markizi quldarlar tərəfindən qaçırıldığı və uzun illər həbsdə saxlanıldığı barədə yalanlar uyduraraq aldadan Grenuy ömründə ilk dəfə markizin sarayında normal insani münasibət görür. Grenuy istəsəydi burada qala bilər və markizin sayəsində sevimli peşəsi olan ətriyyatçılıqla məşğul olaraq yeni-yeni gözəl ətirilər yaradaraq insanların sevgisini qazanardı. Amma, daha əvvəllər qeyd etdiyimiz kimi Grenuyun qəlbi qaranlıq bir bataqlığa bənzəyirdi və orada insani duyğulara yer yox idi. Grenuyun nə vaxtsa islah olunması qeyri-mümkün idi.

Ədəbiyyat tarixində müxtəlif dahi sənət və elm adamları haqqında əsərlər çoxdur. Züskind ədəbiyyat tarixində ilk dəfə ətriyyatçı əsərin qəhrəmanı edib və insanların qoxubilmə hissini ön plana çəkib. Uzaq keçmişdə, sivilizasiyaların yaranmağa başladığı dövrdə insanlara təbiət tərəfindən verilmiş bütün hissələr bərabər olub – insanların qida əldə etmək üçün malik olduqları əsas iki peşədə (ovçuluq və yığıcılıq) qoxubilmə görmə və eşitmədən az rol oynamayıb.

Qoxubilmə sayəsində insanlar qidanın xarab olub-olmaması, düşmənlərin və ya vəhşi heyvanların onlara yaxınlaşması və s. kimi həyatı vacib informasiyalar alırdılar. Uzaq keçmişdə insanlar öz qoxularını digər insanlara bəyəndirmək üçün təbiətdə olan bitki və heyvani mənşəli maddələrdən ilk ətriyyat məmulatları düzəltməyə başladılar. İnsanlar qoxunun psixikaya təsirini çox tez anlamışdılar. Bu məmulatlardan ən çox hakim dairələr və dini müəssisələr istifadə edirdilər. Demək olar ki, bütün insanlar instiktiv olaraq həmişə öz təbii qoxularını gözəlləşdirməyə, digər insanlarda xoş təəssürat yaratmağa çalışırlar. Ən gözəl, yaraşqlı geyinmiş, yaxşı natiq olan insan pis qoxuyursa insanlar qeyri-ixtiyari olaraq onu qəbul etmirlər. Züskindin dediyi kimi: “Qoxuya sahib olan insanların qəlbinə də sahibdir” [1, 212]. Təsadüfi deyil ki, müasir dövrdə ətriyyat sənayesi bütün dünyada ən gəlirli sahələrdən biridir.

Züskindin “Ətriyyatçı. Bir qatilin hekayəsi” romanı elm adamları (dillilər, ədəbiyyatçılar, tənqidçilər, psixoloqlar və s.) tərəfindən də geniş tədqiq olunmuşdur. Bu əsər haqqında dünyanın müxtəlif ölkələrində yüzlərlə dissertasiya, məqalə yazılmışdır. Bu qeyri-adi süjetli kriminal roman çox oxunaqlıdır, oxucuların əksəriyyəti onu birməfəsə oxuduqlarını deyirlər. Patrik Züskindin təsviretmə bacarığını da ayrıca qeyd etmək istərdim. Müəllif romanda XVIII əsrin şəhərlərinin, təbiətinin, həyatının qoxularını o qədər canlı təsvir

edir ki, kitabı oxuduqca həmin rayihələr, qoxular sanki kitabın səhifələrindən oxucunu vurur.

Eksmo-Press nəşriyyatının 2012-ci ildə nəşr etdiyi “Ədəbiyyatı dəyişdirmiş 50 kitab” adlanan kitab siyahısında ədəbiyyat tarixində şedevr hesab olunan 50 əsər yer alıb, onların arasında P.Züskindin “Ətriyyatçı” romanı da var.

Əsər Azərbaycan dilinə 2003-cü ildə tərcümə olunmuş və “Azərbaycan” jurnalında ixtisarla çap edilmişdir. Əsəri ana dilimizə fransız dilindən tərcümə edən Cavanşir Yusiflidir. İki dəfə ayrıca kitab şəklində nəşr edilib. Mətbuatda əsərin tərcüməsinin bir o qədər də müvəffəqiyyətli olmaması haqqında fikirlər səslənib. “Qanun” Nəşrlər Evi 2014-cü ilin hesabatı əsasında Azərbaycanda ən çox satılan 100 kitabın siyahısını tərtib edib. “Ətriyyatçı” romanı bu siyahıda 37-ci sıradadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Зюскинд Патрик. Парфюмер: История одного убийцы. СПб.: 2006.
2. Немецкая литература после 1945 года // Зарубежная литература XX века / Под ред. В.М.Толмачева. М., 2003, с. 503-535.
3. Патрик Зюскинд. Биография — актуальный и творческий путь. // <https://glavbuk.ru>. (Müraciət tarixi: 21.08.2020)
4. Патрик Зюскинд - автор знаменитого романа, который не стоит читать // <https://ria.ru/20090326/166092689.html> (Müraciət tarixi: 23.08.2020)
5. Галинская И.Л. Патрик Зюскинд и его роман “Парфюмер” // <https://cyberleninka.ru/article/n/patrik-zyuskind-i-ego-roman-parfyumer> (Müraciət tarixi: 23.08.2020)
6. Зюскинд Патрик. Биография // <https://24smi.org/celebrity/> (Müraciət tarixi: 26.08.2020)
7. Патрик Зюскинд: 12 фактов об авторе “Парфюмера” и “Контрабаса”. // <https://www.soyuz.ru/articles/192> (Müraciət tarixi: 26.08.2020)
8. Немецкая литература XX века // Энциклопедия для детей: В 35 т. Т. 15. Всемирная лит. Ч. 2. XIX и XX. М., 2001, с. 454—457
9. Ишимбаева Г. Смыслостановление романа П.Зюскинда «Парфюмер» // <http://belsk.ruspole.info/node/1893> (Müraciət tarixi: 08.09.2020)
10. Лучшие цитаты из книг. Зигмунд Фрейд <https://mybook.ru/author> (Müraciət tarixi: 09.09.2020)
11. Беляев А. Собрание сочинений в восьми томах. Том 4. Властелин мира. Вечный хлеб. Человек, потерявший лицо. М.: Молодая гвардия, 1963, с.5-240
12. Viktor Hüqo. Səfillər. V hissə. Bakı: Öndər, 2005, 320 s.

РОМАН ПАТРИКА ЗУСКИНДА «ПАРФЮМЕР. ИСТОРИЯ ОДНОГО УБИЙЦЫ»

Е.М.ГАРАШОВА

РЕЗЮМЕ

Некоторые люди рождаются с врожденным талантом. То есть любое чувство или способность, которые есть у каждого от природы, сильнее в этих людях. «Гении» появляются, когда врожденный талант и способности сочетаются с упорным трудом по раскрытию и развитию этих качеств. Патрик Зюскинд у героя своего романа Гренуя также использует его врожденную способность упорно трудиться в течение многих лет, чтобы

достичь своей мечты и изучить теоретические и практические секреты парфюмерии. Великий Гренуй также знает секреты человеческих отношений. Он понимает, что запахи влияют на подсознание людей и заставляют их чувствовать себя иначе, но сами они не понимают почему. Сделав это открытие, Гренуй учится создавать разные запахи, а затем ощущения. Открытие Гренуя имело ужасные последствия. Гренуй использует свой уникальный талант, чтобы убивать живых существ и овладевать их запахом. Уникальность Гренуя как гениального художника заканчивается его собственной трагедией. Гренуй – жертва собственных идей, ненависти и отношения общества, которое его не принимает.

Ключевые слова: немецкий роман, постмодернизм, П. Зускинд, художественная идея, сюжет и герои

ROMAN PATRIK ZUSKIND “PERFUMER. THE STORY OF ONE KILLER”

E.M.GARASHOVA

SUMMARY

Some people are born with an innate talent. That is, any feeling or ability that everyone has by nature is stronger in these people. "Geniuses" appear when innate talent and abilities are combined with hard work to discover and develop these qualities. Patrick Süskind, in the hero of his novel, Grenouille, also uses his innate ability to work hard for many years to achieve his dreams and learn the theoretical and practical secrets of perfumery. The great Grenouille also knows the secrets of human relationships. He understands that smells affect the subconscious of people and make them feel differently, but they themselves do not understand why. Having made this discovery, Grenouille learns to create different smells and then sensations. Grenouille's discovery had dire consequences. Grenouille uses his unique talent to kill living creatures and master their scent. Grenouille's uniqueness as an artist of genius ends in his own tragedy. Grenouille is a victim of his own ideas, hatred and the attitude of a society that does not accept him.

Keywords: German novel, postmodernism, P.Zuskind, artistic idea, plot and heroes